O‘QITUVCHI FAOLIYATIDA YOSH VA PEDAGOGIK PSIXOLOGIYA BILIMLARINING AHAMIYATI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti Psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi
Abdurasulov Jahongirmirzo
Jmra9923@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim paradigmasida o‘qituvchi shaxsining kasbiy kompetentligini belgilovchi asosiy omil sifatida yosh va pedagogik psixologiya bilimlarining o‘rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi subyekt-subyekt munosabatlarini tashkil etishda psixologik qonuniyatlarning ahamiyati, "raqamli avlod" vakillari bilan muloqot qilishning o‘ziga xos xususiyatlari hamda o‘quv jarayonini neyropedagogik tamoyillar asosida optimallashtirish masalalari yoritilgan. O‘zbekiston psixologiya maktabi vakillarining ilmiy qarashlariga tayanib, o‘qituvchi faoliyatidagi diagnostik, prognostik va korreksion funksiyalar yosh davrlari psixologiyasi prizmasidan tushuntirib berilgan.

Kalit so‘zlar: o‘qituvchi kompetentligi, yosh psixologiyasi, pedagogik psixologiya, subyekt-subyekt munosabati, metakognitsiya, neyropedagogika, Gen Z, Alpha avlodi, motivatsiya, yaqin rivojlanish zonasi.

KIRISH

Zamonaviy globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimi oldiga qo‘yilgan asosiy talab nafaqat bilimli mutaxassisni, balki har tomonlama rivojlangan, psixologik jihatdan barqaror va ijtimoiy moslashuvchan shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. Ushbu murakkab vazifani amalga oshirishda o‘qituvchi faoliyatining samaradorligi uning yosh va pedagogik psixologiya sohasidagi fundamental bilimlari bilan bevosita bog‘liq. O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi qonuni va 2030-yilgacha mo‘ljallangan rivojlanish konsepsiyasida ta’lim subyektlarining psixologik holatini hisobga olish ustuvor vazifa sifatida belgilangan (1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 2019). O‘qituvchi o‘z pedagogik mahoratini namoyish etishi uchun, eng avvalo, o‘quvchining yosh xususiyatlarini, uning kognitiv imkoniyatlarini va hissiy dunyosini chuqur anglashi lozim (2. Davletshin, 2002). Yosh va pedagogik psixologiya bilimlari o‘qituvchiga ta’lim oluvchining ontogenezdagi har bir bosqichini "ichkaridan" ko‘rish imkonini beradi, bu esa o‘z navbatida o‘quv jarayonini shaxsiylashtirish va "o‘qituvchi-o‘quvchi" tizimidagi destruktiv to‘siqlarni bartaraf etishga xizmat qiladi (3. G‘oziyev, 2010).

O‘qituvchi faoliyatida yosh psixologiyasi bilimlarining ahamiyati, birinchi navbatda, o‘quvchining psixofiziologik yetuklik darajasini to‘g‘ri baholashda namoyon bo‘ladi. Klassik psixologiya vakili L.S. Vigotskiy ta’kidlaganidek, o‘qitish faqat rivojlanishning "kechagi kuni"ga emas, balki uning "ertangi kuni"ga, ya’ni "yaqin rivojlanish zonasi"ga (Zone of Proximal Development) tayanishi kerak (4. Vygotsky, 1978). O‘qituvchi ushbu zonani aniq bilmasdan turib, bolaga haddan tashqari oson yoki o‘ta murakkab topshiriq berishi mumkin, bu esa o‘quvchida motivatsiyaning yo‘qolishiga yoki o‘ziga bo‘lgan ishonchning pasayishiga olib keladi. Ayniqsa, o‘smirlik davridagi krizislar, "men" konsepsiyasining shakllanishi va ijtimoiy statusga bo‘lgan ehtiyoj o‘qituvchidan yuksak psixologik taktni talab qiladi. Bugungi kunda o‘qituvchi faqatgina dars beruvchi emas, balki "fasilitator" (yengillashtiruvchi) va "tyutor" (yo‘naltiruvchi)

rolini o‘tayotgan ekan, u bolaning biologik o‘sishi bilan uning ijtimoiy shakllanishi o‘rtasidagi stexiometrik muvozanatni saqlashi shart. O‘zbekistonlik olim E.G‘. G‘oziyev ta’kidlaganidek, har bir yosh davrining o‘ziga xos yetakchi faoliyati mavjud bo‘lib, o‘qituvchi ushbu faoliyat turini (masalan, kichik maktab yoshida o‘yin elementlari aralashgan o‘qish, o‘smirlikda esa muloqot) darsning mazmuniga singdira olishi kerak (5. G‘oziyev, 1994).

Pedagogik psixologiya bilimlari esa o‘qituvchiga ta’lim jarayonining subyektiv va obyektiv qonuniyatlarini boshqarishda asqotadi. J. Piaje nazariyasiga ko‘ra, bolaning kognitiv rivojlanishi ma’lum bosqichlardan o‘tadi va o‘qituvchi ushbu bosqichlarga mos bo‘lmagan abstrakt tushunchalarni bolaga majburlab tiqishtirmasligi lozim (6. Piaget, 1952). Zamonaviy sharoitda o‘qituvchi "raqamli avlod" (Gen Z va Alpha) vakillarining "klip simon fikrlash" (clip thinking) xususiyatini hisobga olishi shart. Ushbu avlod vakillari axborotni vizual va qisqa bloklarda qabul qilishga moyil bo‘lib, uzoq davom etadigan monologik nutq ularning diqqat konsentratsiyasini tushirib yuboradi. Shu bois, o‘qituvchi o‘z faoliyatida neyropedagogika yutuqlaridan foydalanib, miyaning turli yarim sharlari faolligini oshiruvchi interaktiv metodlarni qo‘llashi, axborotni tizimli va assotsiativ bog‘lanishlar orqali yetkazishi pedagogik psixologiyaning amaliy talabidir. O‘qituvchi bilishi kerakki, zamonaviy ta’limda asosiy maqsad shunchaki bilim berish emas, balki o‘quvchida "metakognitiv kompetensiyalarni", ya’ni o‘zi qanday o‘rganayotganini tushunish va bilish jarayonini boshqarish qobiliyatini shakllantirishdir.

Shuningdek, o‘qituvchi faoliyatida emotsional intellekt (EQ) masalasi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Pedagogik psixologiya o‘qituvchiga o‘quvchining ichki kechinmalarini, uning affektiv holatlarini tushunishda yordam beradi. O‘zbekiston psixologiya maktabining taniqli vakili M.G. Davletshin o‘qituvchi shaxsiga qo‘yiladigan talablarni tahlil qilar ekan, undagi "pedagogik qobiliyatlar" tarkibiga aynan bolani tushunish, uning ruhiy holatiga moslasha olish va muloqotni demokratik uslubda tashkil etishni kiritadi (2. Davletshin, 2002). Agar o‘qituvchi pedagogik psixologiya qonuniyatlarini inkor etsa, u o‘z faoliyatida avtoritarizmga, o‘quvchilar bilan konfliktlarga va pirovardida "kasbiy yonish" (burnout) sindromiga duch keladi. Psixologik bilimlar o‘qituvchiga nafaqat o‘quvchini, balki o‘zini-o‘zi diagnostika qilish, o‘z emotsiyalarini boshqarish va stressli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish imkonini beradi. Zero, V.M. Karimova ta’kidlaganidek, ta’lim muhiti — bu ijtimoiy-psixologik ekotizim bo‘lib, undagi har bir element, ayniqsa o‘qituvchi va ota-ona o‘rtasidagi hamkorlik o‘quvchi shaxsining barqarorligini ta’minlaydi (7. Karimova, 2000).

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, yosh va pedagogik psixologiya bilimlari o‘qituvchi uchun shunchaki nazariy yuk emas, balki uning kundalik kasbiy faoliyatining "kompasi" hisoblanadi. Ushbu bilimlar o‘qituvchiga ta’limni insonparvarlashtirishga, har bir bolaning individual trayektoriyasini qurishga va raqamli dunyoda bolaning psixik sog‘ligini saqlab qolishga yordam beradi. Kelajak o‘qituvchisi — bu kuchli metodist bo‘lish bilan birga, nozik psixolog, neyropedagog va kreativ fasilitatordir. Faqatgina psixologik qonuniyatlarga asoslangan pedagogik faoliyatgina jamiyatda raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan va ma’naviy yetuk inson kapitalini shakllantira oladi. Shu sababli, pedagogik kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimida psixologik fanlar blokini kengaytirish, ularni zamonaviy neyropsixologik va kiberpsixologik ma’lumotlar bilan boyitish bugungi kunning kechiktirib bo‘lmas zaruriyatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Davletshin, M. G. (2002). *Psixologiya va pedagogika*. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.
2. G‘oziyev, E. G‘. (1994). *Yosh davrlari psixologiyasi*. Toshkent: O‘qituvchi.

3. G‘oziyev, E. G‘. (2010). *Umumiy psixologiya*. Toshkent: Universitet.
4. Karimova, V. M. (2000). *Ijtimoiy psixologiya*. Toshkent: Fan.
5. Nishonova, Z. T. (2005). *Mustaqil fikrlash psixologiyasi*. Toshkent: Fan.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2019). *O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida*. PF-5712-son.
7. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. New York: International Universities Press.
8. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants Part 1. *On the Horizon*, 9(5), 1-6.
9. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
10. Zimbardo, P. G., & Gerrig, R. J. (2013). *Psychology and Life*. Pearson Education.